

Talemål i Sør-Østfold: Ideologi, struktur og praksis

Karine Stjernholm & Åshild Søfteland
Høgskolen i Østfold

Sammendrag

I artikkelen presenterer vi en språkantropologisk analyse av språksituasjonen i sørøstlige deler av Østfold. Analysen tar utgangspunkt i Silversteins (1985) ‘total linguistic fact’ for å beskrive sammenhengen mellom (språk)ideologi, språklig form eller struktur og (språklig) interaksjon/praksis i området. Artikkelen går inn i alle disse dimensjonene og diskuterer dem basert på samtaledata fra Nordisk dialektkorpus, tekster av lærerstudenter og egne erfaringer som tilflyttere til området. Vi argumenterer også for at Østfolds historie spiller en sentral rolle i det ideologiske klimaet som omgir østfoldmål. Området ble tidlig og mye industrialisert, noe som førte til en klassedelt sosial struktur (Svendsen 2004:465). Vi hevder at denne strukturen kan ses som en videreføring av en klassedelt samfunnsstruktur som også eksisterte før området ble industrialisert. Industrialiseringa førte også med seg innvandring og urbanisering. Disse samfunnsforholdene er utgangspunktet for en språkutvikling prega av mye språkkontakt, og også det som ser ut til å være en deling mellom lokalt og mer ikke-lokalt mål. Vi tolker dette i lys av det Woolard (2016) skriver om to konkurrerende språkideologiske retninger i vestlige samfunn, som hun kaller en ‘ideology of authenticity’, en *autentisitettsideologi*, og en ‘ideology of anonymity’, en *nøytralitetsideologi*. Vi presenterer også en modell for en firedeling av det språklige landskapet i Østfold, og vi tolker en samtale fra 2009 med to unge østfoldinger inn i denne modellen.

Nøkkelord: ideologi, språklige praksiser, språkantropologi, Østfold, talespråkskorpus, ‘total linguistic fact’

1 Innledning¹

Utsyn over målføra i Østfold (Andersen 1978:273) begynner med denne setninga:

Det er ikke lett å få en østfolding til å si at han er stolt av talemålet sitt, og enda vanskeligere vil det være å få noen til å hevde at Østfoldmålet [sic] er vakkert og klangfullt.

¹ Vi vil rette en stor takk til redaksjonen og fagfellene for svært kloke råd og innspill. Dere har bidratt til å gi artikkelen et betydelig faglig løft, tusen takk for det!

Denne starten framhever altså holdningsklimaet som omgir talemålene i Østfold, som en sentral faktor for å beskrive språkområdet. Østfoldmålet har gjentatte ganger vært gjenstand for latterliggjøring, noe for eksempel professor emeritus i språkvitenskap Finn Erik Vinje har bidratt til. Flere ganger har han figurert i mediene om temaet, blant annet etter å ha kåra Fredrikstad-dialekten til Norges styggeste dialekt (Grønneberg 2013). Der flatbygdene nord for Oslo har sin Prøysen, er det vanskeligere å finne østfoldinger som bruker det lokale talemålet utafør den lokale konteksten, og særlig ikke i sammenhenger som anses som mer offisielle eller høykulturelle. Artikkelen diskuterer dette holdningsklimaet og presenterer en analyse av språksituasjonen i Østfold i lys av Silversteins (1985) ‘total linguistic fact’, som beskriver *sammenhengen* mellom (språk)ideologi, språklig form og (språklig) interaksjon/praksis. Vi hevder at Østfolds historie og beliggenhet spiller en sentral rolle i det ideologiske klimaet som omgir østfoldmålet, og disse grunnene vil løftes fram her. For å belyse alle sidene i ‘the total linguistic fact’ tar vi utgangspunkt i følgende forskningsspørsmål:

1. Er det historiske faktorer som kan bidra til å forklare holdningsklimaet som omgir østfoldmål, forstått som språkideologiske forhold i Østfold?
2. Hvilke historiske språktrekk fra Østfold er i bruk i området i dag?
3. Hvordan samvirker språkideologiske og strukturelle sider ved østfoldmål i praksis?

Det første forskningsspørsmålet handler altså om ideologiske forhold i Østfold, det andre om språkstrukturelle trekk og det tredje om praksis. Artikkelen starter med en kort innføring i geografiske, demografiske og overordna språklige forhold i Østfold (del 2). Deretter diskuterer vi det teoretiske rammeverket for analysen (del 3), før vi går videre med en analyse som forsøker å besvare forskningsspørsmål 1 med utgangspunkt i historiske forhold i regionen og i noen tekster fra våre egne studenter på Høgskolen i Østfold (del 4). Etter det følger en analyse av struktur (språklig form) for å belyse forskningsspørsmål 2, basert på talemålsdata fra *Nordisk dialektkorpus* (NDK) (Johannessen mfl. 2009) (del 5). For å svare på det tredje forskningsspørsmålet diskuterer vi hvordan både form og ideologi kommer til uttrykk i interaksjon gjennom analyser av en samtale fra NDK mellom to unge østfoldinger fra Fredrikstad (del 6). I del 7 oppsummerer vi resultatene i lys av forskningsspørsmålene og kommer med noen foreløpige konklusjoner.

2 Østfold

Østfold har vært et av landets minste fylker i areal (1,3 % av arealet i 2017), samtidig som det demografisk sett har vært et av Norges mest folkerike (5,6 % av

befolkninga).² 85,5 % av befolkninga i Østfold bor i urbane strøk (Thorsnæs 2017). Disse urbane strøkene ligger langs kysten (Moss, Fredrikstad–Sarpsborg og Halden), og dessuten i nord mot den nåværende grensa til Akershus (Askim og Mysen). Østfold ble tidlig industrialisert og var etter Oslo landets viktigste industrifylke målt etter sysselsetting helt frem til omkring 1970 (sst.). Den utstrakte industrielle aktiviteten har medført mye (til)flytting.

Dialektene i Østfold har vært delt opp i *indre og ytre mål* samt *mellom-østfoldsk* og også *nordre og søndre mål* (Lundeby 1995:15–16). Ifølge Lundeby er mellomøstfoldsk et overgangsområde, og dette kan muligens hevdes å gjelde store deler av fylket. Området er prega av mye variasjon, både historisk og i dag.

Figur 1: Talemålskart for Østfold etter Lundeby (1995) over maps.google.com

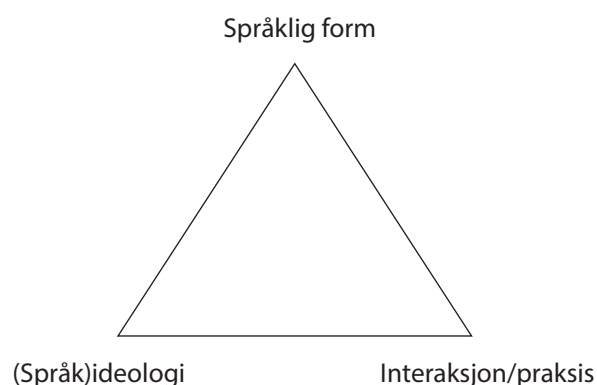
Dataene fra Østfold fylke i NDK kommer fra målepunktene Aremark, Fredrikstad og Rømskog. Siden språksituasjonen i fylket er så mangfoldig, vil vi avgrense denne artikkelen til å gjelde primært sørlige, ytre, urbane deler av Østfold, det vil si hovedsakelig området rundt Fredrikstad–Sarpsborg, men også Halden. Fredrikstad–Sarpsborg er det området i fylket med høyest innbyggertall (ca. 113 000 jf. Statistisk sentralbyrå 2019). Dette området regnes historisk som

² Når vi skriver om dette i fortid, er det fordi Østfold fra 1. januar 2020 vil bli en del av den nye regionen Viken sammen med Akershus og Buskerud.

et overgangsområde mellom nordre og søndre mål (jf. *figur 1*). Dataene fra Aremark vil bli brukt som indikasjoner på talemålssituasjonen i Halden også. Både Halden og Aremark regnes som ytre mål og er, som deler av Sarpsborg, utafor området med jamvektsmål. Aremark er et ruralt område, men en del av omlandet til Halden. De tre byene Halden, Sarpsborg og Fredrikstad har spilt viktige roller i utviklinga av Østfold som industriområde på 1800- og 1900-tallet. Byene ligger tett og har hatt stor tilflytting på bekostning av omlandet. Vi er klar over at det er mye variasjon mellom dem, men mener det er grunner til å anta sammenfallende utviklingsmønstre. Med tanke på den tette forbindelsen mellom byene, opplever vi også at det vil være feil å ikke skjelve til Halden via Aremark i denne studien.

3 Teori

Silversteins (1985) ‘total linguistic fact’ står sentralt innafor feltet *linguistic anthropology* i USA. Språk regnes som en viktig forutsetning for sosial struktur, samtidig som språket bidrar til å skape denne strukturen (Wortham 2008:83 med referanser til Silverstein 1985; Duranti 1997; Agha 2006). *The total linguistic fact* viser hvordan (språk)ideologi, språklig form og (språklig) interaksjon/praksis henger sammen slik det er framstilt i *figur 2*. Den sosiale strukturen skapes altså i kontekst (*interaksjon/praksis*) gjennom bruk av språklige tegn (*form*) som bærer både referensiell og relasjonell verdi, det vil si sosial betydning (*ideologi*).

Figur 2: The total linguistic fact basert på Cornips, de Rooij & Stengs (2017:70)

De tre forskningsspørsmålene i artikkelen tar utgangspunkt i hvert sitt hjørne av denne trekanten. Cornips, de Rooij & Stengs (2017:71) understreker at *alle* hjørnene i trekanten må undersøkes for å forstå den sosiale betydninga til språk i kontekst. De viser også til Woolard (2008) som hevder at studier av språkideologi i for liten grad tar hensyn til språklig form, og framhever at i slike tilfeller reduseres modellen i *figur 2* til en linje siden toppen av trekantmodellen i praksis ikke hensyntas. I tråd med dette ønsker vi også å framheve rollen til språkets form

i lokal identitetskonstruksjon. I Østfold er det lokale talemålet sterkt påvirket av talemålet i den nærliggende hovedstaden, og store deler av østfoldmålet må sies å være nivellert *samtidig* som flere lokale språklige trekk fortsatt er i bruk. I vår analyse vil det derfor være relevant å vise til *både* trekk som fortsatt er (mye) i bruk, og trekk som er dokumentert i eldre østfoldmål, men framstår som mindre i bruk i dag. Vi leser altså situasjonen som en prosess der det foregår intense forhandlinger om flere tradisjonelle dialekttrekk i regionen, ofte til fordel for trekk fra et mer oslonært østlandsk. Alle trekk vi inkluderer, har belegg i NDK. Vi ser det som viktig å vise hvilke lokale trekk som er til stede i det som kan ses som en slags pott som talerne kan velge fra, en pott som også inkluderer språktrekk fra en større del av det sørøstlige Østlandet (jf. Mufwene 2001:18, og oversettelsen “pott” hos Neteland 2013:84).

For å beskrive hvordan sammenhengen mellom lokale språkideologiske forhold og de språklige trekkene i denne potten kommer til uttrykk i praksis, tar vi utgangspunkt i Woolards (2016:7) to konkurrerende språkideologiske retninger i vestlige samfunn; det hun kaller en ‘ideology of authenticity’, eller en *autentisitetssideologi*, og en ‘ideology of anonymity’, eller en *nøytralitetssideologi*:

[A]n ideology of authenticity, which holds that a language variety is rooted and directly expresses the essential nature of a community or a speaker, and an ideology of anonymity, which holds that a given language is a natural vehicle of communication, belonging to no one in particular and that is equally available to all.

Autentisitet og nøytralitet må forstås i relasjon til hverandre, eller som to ytterpunkter på en akse (sst.:21.; se også Gal 2012). For at en varietet skal kunne oppfattes som autentisk, må den oppfattes som sosialt og geografisk tilhørende *et sted*. Talerne må ha en oppfatning om at varietetene *er* fra et bestemt sted, at den er grunnleggende lokalt forankra. Den sterke lokale tilknytninga til autentiske varieteter gjør dem gjerne utilgjengelige for nye talere (Woolard 2016:24):

If local linguistic varieties index authentic local identities, by the same time they are off-limits to outsiders.

Nøytrale varieteter forbindes derimot gjerne med en rasjonell, ikke-lokal offentlighet som alle i utgangspunktet kan ta del i. De henter ofte legitimitet i politisk autoritet og oppfattes gjerne som objektive, umarkerte og vanlige. De tilhører ingen spesifikke personer, og er derfor heller ikke nødvendigvis knytta til folks privatliv. Nøytrale varieteter har en hegemonisk status som er forankra i dette umarkerte, og i den nøytrale ideologien er det det som sies som er viktig, og ikke hvem som sier det.

4 Ideologi

I denne delen vil vi diskutere språkideologiske forhold i Østfold, og peke på noen historiske faktorer vi mener er relevante i denne sammenhengen. Woolard (2016:7, med referanse til Woolard 1998) definerer *språkideologi* slik:

By language ideologies we mean socially, politically, and morally loaded cultural assumptions about the way language works in social life and about the particular linguistic forms in a given society.

Siden struktur eller språklig form vil bli diskutert i del 5, er det primært “socially, politically, and morally loaded cultural assumptions” vi legger vekt på i denne delen av analysen. Det gjør vi ved å ta utgangspunkt i noen studenttekster som illustrerer den lokale diskursen om østfoldmål blant studenter i norsk på lærerutdanninga ved Høgskolen i Østfold.³ Tekstene tolker vi i lys av historiske forhold i både regionen og språkvitenskapen, i tillegg til at vi supplerer dem med informasjon om hvordan Østfold og østfoldmål omtales lokalt, regionalt og i den offentlige diskursen i dag. Det å kople disse tekstene sammen med historiske forhold gjør vi blant annet med utgangspunkt i det Blommaert (2010:137) skriver om sammen-hengen mellom historiske og ideologiske forhold:

Power, hierarchy, authority, normativity are central in historical processes: history is filled with power and conflict.

Blant studentene våre later det til å være konsensus om at østfoldmål kun brukes lokalt. Flere har også en oppfatning når de begynner på de norskfaglige studiene om at østfoldmål ikke kan brukes til undervisning i skolen. Det følgende sitatet er fra en studentoppgave som ble skrevet på et innføringskurs i språklig variasjon og mangfold. I oppgaven skulle studentene skrive sin egen språklige selvbiografi:

Når jeg tenker på det så var det kanskje helt naturlig at vi vekslet mellom ulike varieteter av det samme språket innenfor et språksamfunn. Der vi brukte høyspråk (standardtalemål) på skolen og lavspråk (dialekter) hjemme eller blant veldig nære venner. Såkalt diglossi. [...] Uansett så har jeg i voksen alder blitt mer trygg på meg selv og bruken av min egen dialekt. Jeg bruker oftere typiske trekk fra sørøstlandsk enn før. Eksempel: “Jæ ær ente så gLa i bilær”. Men jeg tar meg selv i å bytte til mer standardtalemål (talt bokmål) når jeg treffer personer som jeg ikke kjenner, og da særlig om de er fra Oslo-området. Her ligger det nok en innebygd lært forestilling om at man er annenrangs og uskolert dersom man snakker en viss type dialekt f.eks. haldenmål.

Denne studenten tar flittig i bruk terminologien i lærebøkene, og beskriver på eget initiativ språksituasjonen i Østfold som *diglossisk*. Studenten beskriver også et behov for å endre språket i møte med ukjente, og særlig om de er fra Oslo-

³ Det er henta inn informert samtykke fra studentene til å gjengi disse tekstutsnitta.

området. Vi leser dette som at talere av østfoldmål opplever at talemålet deres blir vurdert ulikt i Oslo-området og andre steder, og tolker det slik at holdningene til østfoldmål i hovedstadsområdet muligens skiller seg fra holdninger andre steder i landet. Både denne opplevde forskjellen i mottakelse mellom Oslo-området og andre steder og bruken av termen *diglossi* vil vi diskutere nærmere.

Garrett (2011:515–516) skriver:

[T]he coexistence of two or more codes within a given community is rarely a neutral, uncontested state of affairs; it tends to be a focus of metapragmatic, discursive, and ideological elaboration and, in many cases, an enduring source of social tensions.

Det Garrett beskriver her, vil vi se i sammenheng med Woolards (2016) beskrivelse av *autentisitetssideologi* og *nøytralitetssideologi*. Vi vil hevde at det er (minst) to ulike koder som er under forhandling i Østfold, og at disse kodene bør ses i forlengelse av Østfolds sosiale historie.

Norge anses vanligvis som et egalitært samfunn (jf. f.eks. Myhre 2015), og den liberale talemålssituasjonen i landet ses gjerne i sammenheng med dette (se f.eks. Trudgill 2002:31). Svendsen (2004:465) skriver at Østfold, ved siden av Oslo, er et av Norges mest industrialiserte områder, noe som skapte “en egenartet organisering av samfunnet” der folk var organisert etter klasse og ikke stand. I et standssamfunn er menneskers plassering i samfunnet i større grad bestemt ut fra fødsel og opphav, mens i et klassesamfunn er det eiendomsforhold og plassering i arbeidslivet som er avgjørende. Svendsen (sst.) skriver også at selv om klassesamfunn i teorien er mer åpne for sosial mobilitet, var det vanlig i Østfold at barna til industriarbeiderne “fulgte i sine foreldres fotspor inn i fabrikkene”.

I tillegg til at industrihistorien har medført en atypisk, men kanskje ikke unik, sosial struktur i norsk sammenheng, finnes det også førindustrielle forhold i Østfold som peker i retning av sosial ulikhet. Kolonitida under Danmark satte et tydelig preg på Østfold. Adelskapet i Norge var aldri stort, men da det ble avvikla i 1821, fantes det 24 adelsgårder i Norge og 12 av dem lå i Østfold (Eliassen 1997). På disse gårdene bodde en sosial elite som markerte avstand til lokalbefolkninga (sst.:12). Etter adelskapet ble disse gårdene overtatt av handelsmenn fra Kristiania (bl.a. Christiania-patriciatet), og senere av næringslivstoppene i industriutviklinga. Adelen kom primært fra Danmark, men de som overtok disse eiendommene i fylket etter danskene, kom også i stor grad utenfra, fra andre land i Europa. Disse innvandrerne representerte en sosial, økonomisk og kulturell elite (sst.:34). Sosiale ulikheter i Østfold ser altså ut til å ha eksistert forut for den samfunnsstrukturen som industrien førte med seg.

Siden eliten i stor grad kom utenfra, har antakelig differansen mellom det lokale målet og målet til disse skiftende elitene i nærmiljøet vært betydelig. De sosiale og språklige kontrastene mellom de lokale og de innvandrede har sannsynligvis hatt en holdningsside også, og her dannes muligens grunnlaget for det som i dag kan gjenkjennes som uttrykk for autentisitetssideologien og

nøytralitetsideologien. I så fall kan det lokale talemålet plasseres i den første kategorien, mens innvandrernes mål utvikler seg til å bli det nøytrale språket. Utviklinga til sistnevnte blir i så fall så og si parallell med utviklinga som har skjedd i Oslo fra dansk via den dannede dagligtale til yngre, urbant oslomål (jf. Stjernholm 2013). Talerne på den tida vi har beskrevet her, må til en viss grad ha vært de samme i Østfold og i Oslo siden handelsmennene fra hovedstaden bodde delvis på herregårdene og delvis i Kristiania (Eliassen 1997:34). Det studenten vår beskriver som *diglossi* i dag, tolker vi i forlengelse av dette.

Holdningsklimaet til lokalt talemål i Østfold er derfor ikke nødvendigvis et resultat av industrialiseringa, men kan ha oppstått tidligere og blitt videreført gjennom den sosiale strukturen som industrien førte med seg. Stemmer dette, kan det også bidra til å forklare at nedvurderinga av østfoldmålet er spesielt knytta til Østlandet. Fordi representanter fra den sosiale eliten hadde en dobbel tilhørighet til Oslo og Østfold, var de antakelig kjent med lokale forhold i Østfold også. At Østfold var et område med sosiale kontraster, kan dermed ha vært godt etablert før området ble industrialisert. Nærværet av en ikke-lokal sosial elite over et betydelig tidsrom, som i tillegg delvis representerer styresmaktene i landet (under dansketida) har åpenbare fellestrekk med kolonisering. Også Woolard knytter den umarkerte, hegemoniske statusen til nøytrale varieteter direkte til kolonisering (Woolard 2016:25). Mufwene (2001:12) understreker at alle kontaktsituasjoner medfører restrukturering (se også Neteland 2013:90). Det er derfor ikke avgjørende å kategorisere utviklinga i Østfold som det ene eller det andre. Uavhengig av hva vi kaller det, er det uansett snakk om en langvarig historie der den sosiale eliten har vært tett knytta til det ikke-lokale på bekostning av det lokale. Dette er et mønster som fortsatt er synlig i Østfold, for eksempel ved at deler av Østfold er svært ettertrakta rekreasjons- og hytteområder for Oslo-folk og andre, til og med kongefamilien har hytte utafor Fredrikstad. Det følgende sitatet er fra en annen student vi har hatt på lærerutdanninga i Østfold:

Blant unge er ikke dialekten like utbredt lenger. Mange ser på dialekten som noe negativt, og ønsker derfor å legge den fra seg. Flere unge legger derfor fra seg det som er karakteristisk med fredrikstaddialekten og prøver å snakke mer bokmålsnært.

Studenten beskriver altså noe som kan tolkes som et pågående språkskifte i regionen. Garrett (2011:515–516) skriver at språkskifte vanligvis er noe som skjer i samfunn prega av stor ulikhet, ofte som en konsekvens av kolonisering. Han understreker også det åpenbare i at språkskifte forutsetter språkkontakt. Utsagnet til denne studenten bør også tolkes i sammenheng med det den forrige studenten skrev om *diglossi*. Begge utsagnene tyder på at det er restriksjoner for hvor østfoldmål kan brukes. Dette er altså ikke et klassisk tilfelle av kolonisering, men likhetene er flere, og da er det også forståelig at ideologiske og språklige forhold har likhetstrekk med koloniserte områder.

Etter 1970 har Østfold blitt avindustrialisert, og dermed har kravene til folks individuelle omstilling økt (Svendsen 2004:465). Statistikk viser at fylket fortsatt preges av utfordringer som kan ses i forlengelse av sosial ulikhet, slik som kortere forventet levealder, flere fysiske og psykiske helseplager og lavere utdanningsnivå enn landssnittet (Østfold Fylkeskommune 2016). I lys av dette blir Mæhlums (2009:16, vår utheving) beskrivelse av dialekt som klassemarkør meningsfull:

Bruk av dialekt kan [...] – også i Norge – bli opplevd *som en regulær klassemarkør*. Dette er riktignok ingen absolutt eller generell verdi ved norske dialekter; ulike varieteter blir tillagt til dels svært ulik symbolsk kapital. Men tradisjonelt har det vært, og er langt på vei fortsatt, nokså *store sosiale omkostninger* forbundet med å bruke visse varieteter i visse sosiale kontekster. Dette gjelder framfor alt dialektene fra det en kan kalle “semi-periferien” [til Oslo]; det vil si *Østfold*, Vestfold og flatbygdene oppover i Akershus, Hedmark og Oppland. Dette fungerer som en slags nærområder til hovedstaden, og språkbrukerne herfra stiller med helt andre språksosiale handikapp enn de som har mer definerte regionale og motkulturelle identiteter å spille på.

Mæhlum vektlegger at det å snakke dialekter fra semi-periferien til Oslo, kan ha store sosiale omkostninger. Muligens er omkostningene større innafor det aktuelle området enn utafor, slik også studenten vår påpeker. Holdningene til østfoldmål på Østlandet kan altså også handle om naboopposisjon eller en sentrum-periferi-problematikk. Støtte til dette finnes hos Hans Ross i et foredrag fra 1897: “[...] Smaalenene har havt det uhæld at ligge saa nær op under næsen paa Kristiania, som har maattet jeipe ad alle sine nærmeste omgivelser” (Ross 1900:7).⁴

Østfolds plassering mellom Oslo og Europa har vært viktig for industriutviklinga ved å sikre gode vilkår for eksport av varer og import av arbeidskraft. Industrien har vært avhengig av arbeidskraft fra Norge og resten av verden, og særlig fra Sverige. Ofte var 30–50 % av fabrikkarbeiderne svensker (Svendsen 2004:86–87). Fortsatt er innvandringa betydelig. Per 1. januar 2018 var Fredrikstad på niende plass av norske kommuner etter antall innvandrere (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet 2019), og nettoinnflytting til Fredrikstad, Sarpsborg og Halden i perioden 2008–2018 var ca. 8 800 personer.

Tilflyttinga til Østfold har medført betydelig språkkontakt, noe som kan bidra til å forklare den store språklige variasjonen i fylket, og også være en viktig språkideologisk faktor. Den historiske tilnærminga i dialektforskninga har favorisert rene norske talemål som i liten grad var prega av språkkontakt (Jahr mfl. 2016:19). Språkhistorikerne “måtte da skuve vekk så godt som alle språkkontaktresultat utanom direkte lån” (sst.:24). Ingeborg Hoff, som skrev doktoravhandling om vokalismen i Skjetve (Skiptvet) i Østfold, er kjent som en sentral tradisjonsbærer, og skal i en disputas i 1975 ha uttalt at “Me er ikkje interessera i dei som knotar!” (sst.:31; Jahr 2011:164). Andersen (1978:274, vår utheving) viser at det var viktig for østfoldingene at østfoldmåla var ekte norske målføre:

⁴ Takk til Stian Hårstad for dette sitatet.

Ellers har vi østfoldinger, både i tide og utide, blitt beskyldt for å ha mye til felles med svenskene i målveien. Et slikt stempel liker vi sjølsagt ikke å ha hengende på oss. Det er sant nok at de ytre bygdene i fylket, og allermost grensebygda Idd, i mange ting viser nært samband med nabodialektene Nord-Bohuslen og Dalsland. Det rokker likevel ikke ved at Østfold-måla opphavlig står på *like norske grunn som målføra ellers i landet*.

Sitatet vitner om en befolkning med et språk som ikke har levd opp til et ideal om å være “ekte” eller muligens “ren” norsk. Andersen skriver at grensebygdene er mest påvirkta av svensk, men med tanke på hvor mange svensker som var ansatt i industrien, har antakelig svensk – og også andre språk – vært en betydelig faktor også i de kystnære byene.

Den manglende tilstedeværelsen av østfoldmål i den nasjonale offentlige diskursen peker også i retning av at østfoldmål primært er i bruk lokalt. Dette er vanskelig å belegge empirisk, men det var blant annet tema i *Dialektriket*, som gikk på NRK i 2013 (NRK 2013). Der snakker programleder Yasmin Syed med en reporter i Dagsrevyen som er fra Fredrikstad, og som hevder at det ikke er rom for å bruke østfoldmål i Dagsrevyens sendinger. Hun forteller at NRK har tilbudt henne logoped for å slutte å bruke såkalt “Østfold-I” (mer omtalt i neste del). Sjefen hennes bekrefter denne oppfatninga når han bryter ut i det som må kunne karakteriseres som hysterisk latter når han hører reporteren lese inn en reportasje på østfoldmål. Han sier også at han syns hun høres “dum” ut når hun leser det på den måten. Dersom denne reaksjonen er representativ for hvordan østfoldmål mottas utafør den lokale konteksten, er det kanskje forståelig at man sjelden hører det andre steder enn lokalt i Østfold.

5 Språklig form

I denne delen vil vi gå gjennom aktuelle målmerker fra Østfold og sammenlikne dem med data fra målepunktene Fredrikstad og Aremark i NDK (Johannessen mfl. 2009). Målmerkene er blant annet henta fra Ingeborg Hoff's (1948) avhandling om vokalismen i Skjetve (Skiptvet), Theil Endresen (1990) og Lundeby (1995). I tillegg har vi støtta oss på Andersen (1978) og Strømshaug (1995) samt en del masteroppgaver fra de siste tiåra om dialektbruk i kystbyene. Det gjelder Sarpsborg (Bjørnemyr 1985), Moss (Sørensen 1998), Fredrikstad (Lund 2006; Imrik 2011; Mathisen 2016) og Halden (Hult 2008). Siden en mulig analyse er at talemålet i Østfold i dag er nivellert, spiller disse beskrivelsene en viktig rolle i å avgrense hvilke språktrekk som er tilgjengelige og ikke i den språklige potten som østfoldinger kan velge fra i samtida. Dersom vi finner treff på et målmerke i NDK, kan vi regne med at det fortsatt er i bruk i hvert fall hos noen østfoldinger. Videre diskusjon av den sosiale betydninga til de språklige formene kommer i del 6.

I NDK finnes det opptak fra 111 målepunkt i Norge i perioden 2006–2012. Vanligvis ble det gjort opptak med fire personer på hvert sted – med én mann og

én kvinne under 30 år (*um* for *ung mann* og *uk* for *ung kvinne* i eksempla som følger), og én mann og én kvinne over 50 år (*em* for *eldre mann* og *ek* for *eldre kvinne* i fortsettelsen).⁵ Korpuset dokumenterer to ulike opptakssituasjoner. På hvert målepunkt gjennomførte en feltarbeider et intervju med hver informant (ca. 10 min), i tillegg til at henholdsvis *um* og *uk* og *em* og *ek* hadde en samtale (ca. 20–40 min) uten feltarbeider til stede. Feltarbeideren som gjennomførte intervjuene i Østfold er fra Moss, altså nord i fylket. Det er også viktig å påpeke at det må sies å ligge et NORM-prinsipp bak informantrekrutteringa til NDK ('non-mobile, older, rural male', se f.eks. Chambers & Trudgill 1998). Hensikten var å dokumentere variasjon mellom dialektene i ulike (geografiske) områder i Norge, så informanter med et helt nivellert talemål ble til en viss grad silt ut.⁶

5.1 Jamvektsmål

Det meste av Østfold ligger innafor det tradisjonelle området for jamvektsmål, med unntak av Hvaler, Aremark, Halden og deler av Sarpsborg, som har e-mål (jf. f.eks. Theil Endresen 1990:96).⁷ Opptakene i NDK viser spesielt stor variasjon mellom Fredrikstad-informantene. *Fredrikstad-um* (1a) står for en stor andel av a-infinitivene (også i hele materialet fra Østfold), mens *Fredrikstad-em* og *Fredrikstad-uk* (litt uklart; se også fotnote 7) bare har én a-infinitiv hver. *Fredrikstad-ek* plasserer seg imellom disse ytterpunktene.

Informantene fra Aremark har primært e-infinitiv som forventet, men de er muligens noe påvirket av jamvektsområdet i nærheten, som (1b) viser:⁸

- (1) a. da kann ho kåmma sæ jemm ijenn te byn (.) jemm ijenn jemm hitt å jøra no å værra på sjønn å (*Fredrikstad-um*)
 - b. omm jæ ska pusse opp dæ huse somm jæ bor i da å setta de tilbake te denn stann de egentli ska være (*Aremark-ek*)

⁵ I NDK kan informantene finnes igjen som stedsnavn + -01um, -02uk, -03gm, -04gk.

⁶ Vi var selv en del av dette prosjektet, og Stjernholm organiserte innsamlinga i Østfold og gjennomførte også feltarbeidet her i samarbeid med Eirik Olsen, som er født og oppvokst i Moss. Olsen gjennomførte intervjuene fordi han lettere kunne tilpasse talemålet sitt til informantene enn Stjernholm, som er fra Oslo, og derfor potensielt kunne påvirke informantene i retning av osломål.

⁷ Lundeby (1995:21) regner Fredrikstad og Sarpsborg som overgangsområde her (jf. også Strømshaug 1995:296–297).

⁸ Eksempla er fra NDK. De blir gjengitt med den *lydnære* transkripsjonen fra korpuset, som ligger så tett opp til uttalen som mulig med *vanlig alfabet*. F.eks. er kort vokal transkribert med dobbel konsonant i alle trykksterke stavelser, og retrofleks frikativ er alltid transkribert som 'sj'. Retrofleks flapp ('tjukk l') står med stor bokstav 'L'. Det finnes også en parallellstilt *ortografisk* transkripsjon til bokmål. Mer informasjon om transkripsjonsstandarder finnes på korpusets nettsider (se referanselista). Det er noen få avvik mellom transkripsjonen i korpuset og bruken av den her: Korte pauser i talestrømmen er her gjengitt med det mer konvensjonelle (.) (ikke # som i korpuset). Av plasshensyn har vi også tatt bort noen nølelyder (*ee, m* etc.) og enkelte gjentakelser, og vi har rettet opp noen få klare transkripsjonsfeil.

Jamvektsmål er på vei ut i mange byer på Østlandet (jf. f.eks. Mæhlum & Røyneland 2012:46). Det er selvsagt vanskelig å konkludere med hvor godt målmerket er bevart generelt i ytre Østfold basert på dataene i dialektkorpuset, men funnene gir oss et hint om at det er stor intra-individuell variasjon.⁹

5.2 Tjukk l

Tjukk l, eller retrofleks flapp (i transkripsjonen annotert med stor bokstav 'L') er et trekk som ser ut til å være nokså godt bevart i materialet. Mest gjelder dette tjukk l fra norrøn l, men det er også en del eksempler fra norrøn rð (2a–b).

- (2) a. så jæ glede mæ till å (.) fLytte få mæ sjøL da ska jæ få mæ katt (.) tenngte
(*Fredrikstad-uk*)
- b. ja ælle somm ikke har gåL ee ee jobber i Halld'n eller på anndre tinng å (.)
dømm aller fLesste somm har gåL æu jør dæ (*Aremark-gm*)

5.3 Førsteleddstrykk i importord

Ifølge Mæhlum & Røyneland (2012:48) har førsteleddstrykk i importord vært vanlig i de fleste dialektområder med lavtone. Språktrekket er nokså frekvent i datamaterialet *totalt sett*, også i ord med mer enn to stavelser (3a–c):

- (3) a. de æ FåLLkeunivæsjitete i ee i Fredriksta (.) de bLi jo (.) dømm ha vell
konntorer å lokkaler litt hær å dær (*Fredrikstad-um*)
- b. de bLe skrevi årddrelisster såmm bLæi levvert inn te to såmm pakka varer å
sennte utt (*Fredrikstad-ek*)
- c. dæ ær så lite økkonomi så (.) næsste gennerasjon bør være inntresert ellesj så
ellesj så jø ru borrt dæ egentli (*Aremark-em*)

For å studere dette språktrekket må man primært søke på enkeltord (i tillegg til enkelte endelser som *-sjon*). Den overordna analysen av alle orda som er søkt opp, er at det er trykk på første stavelse i minst 2/3 av orda hos alle fire informanter i Aremark, mens det er stor variasjon i Fredrikstad-materialet: *Fredrikstad-um* har førsteleddstrykk i godt over halvparten av tilfella, *Fredrikstad-ek* har en god del eksempler, *Fredrikstad-em* har ett ord med førsteleddstrykk i hele materialet og *Fredrikstad-uk* har ingen.

⁹ Vi hører ofte blant studentene våre at “ingen unge jenter i Østfold bruker jamvektsformer”, noe som ikke motbevises av våre data. (*Aremark-uk* har ingen eksempler og *Fredrikstad-uk* har ett litt uklart.)

5.4 Morfologi

Bøying med *-ær* i substantiv, verb og adjektiv er bevart i materialet i middels grad, med en viss variasjon mellom de ulike grammatiske kategoriene.

Substantiv

Ifølge Lundeby (1995:29) er *-ær* den dominerende endelsen i hankjønn flertall ubestemt form, i bestemt form *-æne* i nord og *-ane* i sør. Det er en god del eksempler på dette i datamaterialet fra Fredrikstad og Aremark (4a–d):

- (4) a. de kann henne de bLir mere sånn frammåver att du må ha (.) gokjenningær i færrhåll ti pappira (*Fredrikstad-um*)
- b. da får demm lissåm samme tillbud somm guttane ha hatt i alle år (.) guttane ha jo (.) ha jo sparrka fotball lissåm (*Fredrikstad-em*)
- c. aremarkingær æ jo kke kjent færr å preke messt (*Aremark-um*)
- d. å da va vi på dæ på runnt ommkrinng på gåLane hær å (.) fikk litt (.) betart da (*Aremark-ek*)

Dialekttrekket ser ut til å være mest brukt i *ubestemt* form flertall; det er færre treff i bestemt form flertall, spesielt hos de yngre. Det kan være slik at *-ane* er mer markert enn *-ær* fordi det er lengre unna forma med *-e-* i standard østnorsk (se del 6). *Fredrikstad-em* har mange eksempler på *-ane*, f.eks. *guttane* og *onngane*, som altså er i tråd med Lundeby (1995).

Verb

Tradisjonelt bøyingsuffiks i presens for a-klassa av svake verb er *-ær* (jf. f.eks. Lundeby 1995:29). Det er også eksempler på dette i materialet fra NDK (5a–b):

- (5) a. i å me att de ær en kvellskoLe så dekkær rømm ikke denn utt sånn (.) å de (.) noon krone kåsstær re menn de (*Fredrikstad-um*)
- b. da tenngke ru kke på aent enn å du lyttær ette fisk'n (*Fredrikstad-ek*)

Det er klart færre treff på *-ær* i presens enn på *-ær* i hankjønn flertall. Materialet er såpass lite at det kan være tilfeldig, men nesten alle presens-eksempla er fra *Fredrikstad-um*, og det er ingen presens med *-ær* fra Aremark. Slik sett kan *-ær* i presens være mindre i bruk enn *-ær/-ane* i hankjønn flertall.

Adjektiv

Ifølge Skjekkeland (2005:118) har endingsvokalen i gradbøying av adjektiv gjerne samme vokalkvalitet som endingsvokalen i hovedmønsteret for hankjønn flertall ubestemt. Tradisjonelt mønster for gradbøying av adjektiv i østfoldmål er *-ære* (komparativ) og *-ast* el. *-æst* (superlativ). Det er noen eksempler på

komparativformer i materialet (inkludert noen adverb). Litt over halvparten av disse er med *-æ-*. Det er svært få eksempler på superlativformer, og bare ett av disse er med *-a/-æ-*:

- (6) a. fårr de har nte værri så ille mye me de dæra (.) fine Røde Mølle såmm va vell
(.) kultursal'n våres tiliære (*Fredrikstad-um*)
- b. menn all busstrafikk likksomm eller (.) ee de æ Halld'n æ korrtæste å dømm
ær nåkk mæi te Halld'n dømm æu (*Aremark-em*)

Materialet er for lite til at vi kan si noe mer om dette. Gradbøyde adjektiv er generelt lite frekvent i korpuset.

Genus

Også *genus* bør nevnes her. Det er vanskelig å si noe om hvordan det står til med hunkjønnsst substantiv i Østfold-byene i dag. Det må kunne regnes som sannsynlig at dialektområdet vil følge endringsmønsteret fra Oslo (jf. Lødrup 2011), siden dette ser ut til å spre seg også i byer ellers i landet (jf. Rodina & Westergaard 2015; Busterud mfl. 2019). For å studere feminin kongruens gjør Lødrup (2011) blant annet søk i NoTa-Oslo-korpuset etter determinativene *ei*, *mi*, *inga* og *eiga* og adjektivet *lita*. Våre søk i NDK etter disse formene viser at det er en god del treff på *ei* (ytte uttalevariant: *e*) i Aremark, men ganske få i Fredrikstad. Possessivet *mi* ser ut til å følge hovedmønsteret for Oslo i Lødrup (2011); det er i bruk på begge målepunkt, men alltid etter et substantiv med *a*-endelse (i bestemt form entall, i korpuset bare ved tradisjonelle hunkjønnsord). Videre er det noen treff på *lita/litta*, men ingen på *eiga* og *inga*. Et viktig funn er at det er nokså få eksempler på tradisjonelle hunkjønnsord i materialet generelt, altså få ord som *potensielt* kunne hatt *ei* i ubestemt og *-a* i bestemt form. Kanskje kan dette være en nøytraliserings-/unnvikelsesstrategi.

5.5 Pronomen

Pronomensystemet i de delene av østfoldmål vi ser på her, ligner mye på osломål eller standard østnorsk, men noe peker seg ut som annerledes (7a–b):

- (7) a. Hokjønn nominativ: *ho*
- b. 3. person flertall nominativ: *dømm*

Alle informantene i materialet bruker disse formene (8a–d):

- (8) a. ho hørte me en ganng likksomm å (.) å noter kunn ho nte så ho spellte jo bare etter (*Aremark-em*)
- b. ja såmm ho drev nå ho be enngke en ganngen (*Fredrikstad-ek*)
- c. ja jæ ha værri å sett på (.) dømm æ fLinngke de æ rømm (*Aremark-em*)

- d. jæ synns lissåm de bi litt sjedli ut'n dømm da (.) nårr dømm æ jemme å har de gøy å jæ ær dær nede (*Fredrikstad-uk*) (NB: uklart om det er *dømm* eller *demm* her)

Det dukker opp noen andre former også, og *tabell 1* viser frekvensen av de ulike pronomenerne informantene i Fredrikstad/Aremark bruker i subjektsposisjon.

<i>ho/o</i>	<i>hu/u</i>	<i>hunn</i>	<i>dømm/rømm</i>	<i>demm/remm</i>	<i>di/ri</i>
107	6	1	261	24	42

Tabell 1: Frekvens-tall for pronomenerne i subjektsposisjon (Fredrikstad og Aremark)

I gjennomgangen av pronomensystemet bør også 1. person flertall oblik form *våssj* nevnes (Theil Endresen 1990:97; Lundeby 1995:37). Tradisjonelt har *våssj* hatt større utbredelse enn i dag, trolig i hele det sørøstlandske området og Oslo (se også Johannessen 2016:281–282). Gjennom NDK ser det ut til at forma i dag primært er i bruk i Grenland.¹⁰ Nesten alle eksempla fra Østfold, 11 *våssj* av 41 mulige posisjoner, er fra Aremark (9a–b):

- (9) a. vi ønske våssj jo flere innbyggere (*Aremark-uk*)
 b. så kjørt n noen ganger kjørt n våssj jemm ettepå (*Fredrikstad-gk*)

Et tradisjonelt trekk ved pronomensystemet som ser ut til å være på vei bort i mange østnorske talemål, er bruk av hankjønns- og hokjønnspronomenene for å referere til inanimater. For eksempel *ho/hu* om *klokka* og *han* om *bilen*, i stedet for *den* om begge (jf. Lødrup 2011 om at dette har forsvunnet i oslomål siden Larsen 1907). Det er få eksempler på dette fra Østfold i korpusmaterialet, men noen av dem er vist her (10a–b):

- (10) a. hann har arrva æi bæssje ette bæsstefar [...] hatt ho borrt på musseume i Sassjbår å Bårrgasjyssel å (*Aremark-ek*)
 b. menn dømm eldre ær velldi takknemli fårr denn (.) minibussen [...] hann kåmmer ee vær time (.) framme te klåkka fire (*Fredrikstad-ek*)

5.6 Adverb

Nektingsadverb er et typisk dialektmerke i norsk. I østfoldmål er den tradisjonelle forma *ente* eller *ette*, men primært *ente* i ytre/sør (Lundeby 1995:40). Samtidig er *ikke* også vanlig (11a–d):

- (11) a. jæ kann gått dra på ferie (.) menn de bør nte værre no mer enn æi uke elle fjorrt'n daa borrt (*Fredrikstad-um*)

¹⁰ Oslo er ikke med som målepunkt i NDK.

- b. Nårge æ jo kke akkuratt kjennt fårr å jørre de bra i Grann Pri (*Fredrikstad-um*)
- c. jæ har nte vært på æLLjakkt jæ ette jæ tokk ee jegeprøva jæ (*Aremark-um*)
- d. jæ følte nåkk ennte fårr å rese dit borrt (*Aremark-em*)

I dette materialet er alle eksempla på *ente* fra Fredrikstad fra *ung mann*, og alle disse har kortforma *'nte*. Alle eksempla på fullforma *ente* er fra de eldre i Aremark. De unge i Aremark bruker *'nte*. Alle de åtte informantene i Fredrikstad og Aremark bruker *ikke/kke* også. Hos de unge som bruker *ente*, ser dette ut til å være redusert til mest bruk ved verb med primært *grammatisk* betydning. Dette bruksmønsteret beskrives også av studenter på Høgskolen i Østfold. Av 24 eksempler på *nte* hos *Fredrikstad-um*, er det 12 med *være*, fire med *har*, tre med *får* og ett hver med *blir*, *bør* og *gjør*.

Et annet adverb som må nevnes, er uttalevarianten *bara* ('bare'). Dette ser ut til å være bevart i liten grad. Nesten alle treff er fra *Fredrikstad-um* (12):

- (12) jæ bara hørte att n vannt jæ hørte bara (.) jæ fikk ikke me mæ allt på denn ee (.) senninga (*Fredrikstad-um*)

5.7 "Østfold-l"

Den såkalte "Østfold-l-en" har fått mye oppmerksomhet, kanskje særlig fordi den også er nokså utbredt i Oslo (jf. Svendsen 2012), og ser ut til å spre seg. Svendsen (2012) ender etter en lengre diskusjon opp med å kalle den *apikal l*. I Mæhlum & Røyneland (2012) er den transkribert i målprøvene som *retrofleks lateral*. I samtale med studenter i undervisninga blir den gjerne omtalt som en type *palatal*, noe Lundeby (1925:28) kan sies å støtte med beskrivelsen "Den vanlige *l-en* blir også til dels uttalt på en litt særegen måte i Østfold: Den har hos mange en svak *j*-aktig biklang". Målmerket forekommer primært ved bakre vokaler som *a* og *å*, men er ikke annotert i korpuset, så potensielle ord må søkes opp og lyttes til. (13a–c) viser noen utvalgte eksempler:

- (13) a. nikks (.) alldri bodd uttafårr Fredrikstad (*Fredrikstad-um*)
 b. ja (.) alle (.) alle på ungdåmskoorn (*Fredrikstad-uk*)
 c. næi dæ ær nte asså (.) ee menn ee (.) jæ har jo værrt på alle Firehå-fesstane få jæ ha jo hatt me både barn å barnebarn (*Aremark-ek*)

Variasjonen i *l*-uttale kan være til dels veldig vanskelig å høre klart; det er mange usikre eksempler. Likevel kan vi si at alle de åtte informantene har dette dialekttrekket i større eller mindre grad.

5.8 Kortvokalisme

Et annet målmerke som kan nevnes, er kort vokal i ord som *dinne*, *minne*, *utte*, *ditt*, *litta/litt'n* og *sjønn* ('dine', 'mine', 'ute', 'dit', 'lita/liten', 'sjøen') (14a–c). Hoff (1948:56) skriver at 'gammel lang vokal' spesielt ofte kan bli kort når det er snakk om en høy vokal foran *-n*. I korpuset er det også relativt frekvent foran *-t*.

- (14) a. jæ æ vannt te å værri på sjønn i fjorrt'n daar tre vikku åmm sammærn jæ ikke sannt (*Fredrikstad-um*)
b. jæ ha allti likkt Ossjlo (.) velldi gått (.) så jæ vill lissåm ditt (*Fredrikstad-uk*)
c. ett a barnebarna minne nå ho senner mellingær te mæ så skriver ho vælldi sånn på aremarkisk allså (*Aremark-ek*)

Alle informantene har flere eksempler på dette språktrekket i ulike ord.

5.9 Pragmatisk partikkel 'se'

Lundeby (1995:44) omtaler *se* som et 'utfyllingsord' i Østfoldmål. Det er rimelig å anta at *se* har samme pragmatiske funksjon som *sjø* i trøndersk (jf. Søfteland & Borthen 2018), men sosiolingvistisk framstår den litt annerledes, i hvert fall i nasjonal sammenheng. I NDK er det rundt 400 treff på *sjø* i det trønderske målområdet, men bare 11 på *se* i Østfold – åtte fra Aremark og tre fra Rømskog (sst.). I tillegg er det ett uklart eksempel fra *Fredrikstad-um*.

- (15) a. da bLi ræ velldi jønnomsikti du kann kke drive me no ut'n att jæ vet omm de se (*Aremark-um*)
b. næi så jæ håber ho få få lett hygge tå dæ færr ho fekk en fin gittar til juL sje (*Aremark-ek*)

Den lave frekvensen i korpuset kan tolkes i lys av restriksjonene for bruk av østfoldmålet som vi diskuterte i del 4, og kommer tilbake til i del 6. Vi hører ofte partikkelen *se* i bruk lokalt, men det kan altså virke som at det er et språktrekk som talere av østfoldmål ikke tar med seg ut av den lokale konteksten.¹¹

5.10 Monoftongering

Etter dialektkarta i Lundeby (1995:26) skal monoftongering av eldre diftonger (f.eks. *blaut* > *bløt*) dekke det meste av området for både ytremål og mellommål (jf. figur 1). Eksempla (16a–c) viser både *ei* > *e*, *øy* > *ø* og *au* > *æ(v)*:

- (16) a. sønn minn (.) rinnge mæ å lurte på ska vi rese ne dær i åverimorra? (*Aremark-em*)

¹¹ Som nevnt hadde alle informanter en lengre samtale med en annen informant fra samme målepunkt, uten at feltarbeider var til stede i rommet, men konteksten kan nok likevel oppfattes som ikke-lokal.

- b. de har all dri frissta mæi (.) å røke (*Fredrikstad-ek*)
- c. sånn sævvehue å æ kke akkurat favvoritt'n (*Fredrikstad-um*)

I NDK finner vi nokså få eksempler på monoftongering som klart kan regnes som lokale dialekttrekk. Det er mange treff på *vet* (veit) og *sent* (seint), men her er det mer usikkert om det er arveformer fra østfoldmål eller påvirkning fra Oslo eller standard østnorsk.¹² Studentene har rapportert om lokal variasjon for dette trekket, for eksempel *sævv* i Fredrikstad og *søvv* på Hvaler. Antakelig er korpuset for lite til at vi kan kartlegge bruken av målmerket tilstrekkelig.

5.11 Andre tradisjonelle dialekttrekk

Senkning

Vi oppfatter at senkning som dialekttrekk i ytre østfoldmål er omtrent som på Sentral-Østlandet for øvrig; mindre frekvent enn i nordøstlandsk (jf. Mæhlum & Røyneland (2012:56), men mer frekvent enn i moderne oslomål (se Stjernholm 2013). Lundebj (1995:24) sier at i Østfold er senkninga sterkest gjennomført i sør. Eksempel (17 a–d) viser senkning fra $e > \text{æ}$, $i > e$ og $y > \text{ø}$.

- (17) a. vi ser jo hær i Fredriksta såmm andre steder såmm ligger ve en sjø elle æLLv vet du (*Fredrikstad-gm*)
- b. ja rekkti sier du de (*Aremark-gm*)
- c. ja jæ joLe de før menn jæ ha missta allt lőssta (*Aremark-um*)
- d. m (.) de hadde ikke nötta i dag (*Fredrikstad-gk*)

Språktrekket er vanskelig å finne i korpuset; man må primært søke på enkeltord, og dette gjør det vanskelig å få overblikk over målmerket i bruk. Det kan se ut til at senkning er leksikalisert i (frekvente) enkeltord, ikke som generelt mønster. Det er ikke senkning i *fisk*, *hest*, *kyst*, men i *nytte*, *lyst*, *flytte*, *riktig* og *til* (se også Skjekkeland 2005:46). Vi har sett at tjukk l ser ut til å være ganske godt bevart, og senkning ser også ut til å stå sterkere i forbindelse med tjukk l (æLLj, hæLLj, æLLv, jæLLp etc.). Det samme finner Imrik (2011).

$g > v$

Uttale med 'v' i stedet for 'g' i ord som *mave*, *have*, *lave*, *farve* er et lokalt språktrekk i ytre Østfold som vi har funnet noen treff på i korpussøkene (18a–c):

- (18) a. næi kann jo husske att jæi em nå vi jikk på barnehaven å tok vi buss åpp (*Aremark-uk*)

¹² Her kan det legges til at Stjernholm (2019) hevder at oslofolk bruker en hybrid mellom *veit* og *vet*, og at dette er et uttrykk for en nøytralitetsstrategi innad i Oslo.

- b. brukkt lissåm litt sånn provoser'ne arkitektur me mye farrver å (.) gLass gLass i fåsjellie farrver å (*Fredrikstad-em*)
- c. tobakksplanter hadde vi (.) såmm grodde hær å dømm hanng jo på låffte å tørrka å sennte dømm inn å fikk lavd sigaretter (*Fredrikstad-gk*)

Dette er mest et Fredrikstad-trekk, men som vi ser, er det også brukt i Aremark. På grunn av få eksempler er det vanskelig å gi noen analyse av dette målmerket. Det er likevel interessant at dette er et trekk som også kan gjenfinnes i Oslo, fortrinnsvis i vestkantmålet der. Med tanke på at det er en varietet som springer ut fra den dannede dagligtale, er veien kort til å tenke at dette er et trekk med dansk opphav. Vi finner ingen undersøkelser som tar for seg dette i Østfold, men dersom man kan regne med dansk opphav også her, underbygger det antakelsen om (førindustriell) dansk påvirkning i området. I så fall er det interessant i et registerdanningsperspektiv at dette nå regnes som en del av det lokale talemålet.

Sterke verb supinum på -e/-i

Sterke verb i supinum er det også få eksempler på i materialet. Strømshaugs (1995:263–275) detaljerte dialektkart over Østfold viser mye variasjon i både rot- og endestavelse her. Lundeby (1995:30–31) ser ut til å regne med *-e*-endelse i hele *ytre mål*-området og *-i*-endelse i indre. I NDK kan det se ut til å være *-i* i Fredrikstad (19a–b) og *-e* i Aremark (19c–d):

- (19) a. de bLe skrevi årddrelisster såmm bLæi levvert inn (.) te (.) to såmm pakka varer å (.) å sennte ut (*Fredrikstad-gm*)
- b. a (.) denn sanngen sku ho yunni i sted'n? (*Fredrikstad-um*)
- c. egentli så skull ho ha værre reve fårr de att ho stå litt fårr nære huse te M1 (*Aremark-gk*)
- d. jæ ha jo kke sjøte noon sånn (.) asså de ær somm du sier sjanngs'n fårr att denn æLLjen kämme akkurat dær ær lit'n (*Aremark-uk*)

Pronomen/ekspletiv 'et(t)'

Et siste dialekttrekk som kan nevnes, er uttalen av 'det' som *et(t)* eller klitisk *'t(t)* (Hoff 1948:276; Theil Endresen 1990:98; Lundeby 1995:37). De cirka ti eksempla i materialet er alle fra Aremark, for eksempel (20):

- (20) å du bLi trøtt (.) du bLi trøtt på ett å jæ ser jæ ha værre me å sjøte en del i tia (*Aremark-em*)

6 Praksis

I denne delen av artikkelen vil vi vise hvordan både ideologi og språklig form i Østfold kan utarte seg i praksis ved å analysere deler av en samtale mellom to

unge fredrikstadværingene. Basert på det vi har drøfta i del 4 og 5 over, og valgene som kommer fram i samtalen mellom disse to fredrikstadværingene nedafor, vil vi delvis besvare forsknings spørsmål 3 ved å foreslå en modell som kan beskrive noen språklige strategier i dette området. Modellen støtter seg også på utsagn fra studentene våre (eksemplifisert i del 4), og på våre egne erfaringer fra (språk)-området. Det vil si at vi tolker praksisen til informantene slik at de tegner et bilde av lokale sosiale – og språklige – kategorier i Fredrikstad. Cornips, de Rooij & Stengs (2017:71) beskriver forbindelsen mellom språklig form og ideologi slik:

The analysis of in situ selection of linguistic elements provides an insight in how linguistic choices are made under influence of internalized norms and values, but also in how and why people stand up to established categories and dominant ideologies.

Modellen er firedelet og settes opp slik:

1. De som snakker østfoldmål: (**L_ø**)
2. De som snakker en regional standard: (**R_ø**)
(dvs. ‘osloliknende’ med lokale innslag)
3. De som snakker en type ‘standard østnorsk’: (**H**)
(dvs. ‘osloliknende’ uten lokale innslag)
4. Andre?

L_ø og H skal forstås som ytterpunkter på en akse, der R_ø kan plasseres et sted mellom L_ø og H.

Informantene i denne samtalen er de samme som refereres til som *uk* og *um* fra Fredrikstad i del 5, og vi vil gjenta at informantene i korpuset til en viss grad er plukka ut etter et NORMS-prinsipp, og samtalen kun ment som et *eksempel* på praksis. Ifølge Bucholtz & Hall (2005) er identitet *intersubjektivt* og produseres i interaksjon ved hjelp av de ressursene man har tilgjengelig i identitetsforhandlinger. Slike ressurser er ifølge dem ideologiske forhold og den språklige strukturen som er tilgjengelig. Vi mener altså at både det ideologiske klimaet vi har beskrevet i del 4 og den språklige potten beskrevet i del 5, er sentrale ressurser i samtalen. Før vi går i gang med analysen, vil vi også understreke at den foreslåtte modellen skal leses som en grov kategorisering, og vi forutsetter mye variasjon, både inter- og intra-individuelt. *Tabell 2* viser noen relevante språklige variabler, og hvordan vi tenker at disse fordeler seg i de tre første kategoriene i modellen. Vi tar det som en selvfølge at østfoldinger i praksis beveger seg mellom de foreslåtte kategoriene i større eller mindre grad.

Tradisjonelt språktrekk	Østfold L _Ø	Regional standard R _Ø	Standard østnorsk H
Jamvektsmål	+	-	-
Tjukk l (retrofleks flapp)	+	+/-	-
Førsteleddstrykk importord	+	-	-
Bøying på -ær	+	-	-
Pron. 3. sg. fem. nom. <i>ho</i>	+	+	-
Pron. 3. pl. nom. <i>dømm</i>	+	+	-
Adv. <i>ente</i> ('ikke'), <i>bara</i> ('bare')	+	-	-
“Østfold-l”	+	+/-	+/-
Kort vokal <i>utte</i> ('ute'), <i>dinne</i> ('dine'), <i>sjønn</i> ('sjøen')	+	+/-	-
Pragmatisk partikkel <i>se</i>	+	?	-

Tabell 2: Noen relevante språklige variabler i språklandskapet i Østfold

Punkt fire i modellen vil ikke bli omtalt spesielt i denne artikkelen, men i dette punktet ligger en antakelse om at den store innflyttinga til Østfold fra både inn- og utland har store språklige konsekvenser i området. Det er likevel usikkert i hvilken grad nye østfoldinger har tilgang til det lokale talemålet. Dette kan blant annet funderes i Woolard (2016:24, vår utheving):

The very survival of subordinated languages and non-standard varieties among native speakers under diglossic conditions often depends on their perceived value in authenticating *a locally valued identity*. The same quality in turn hampers efforts to extend minoritized languages to *new speakers*.

6.1 Frida og Frank fra Fredrikstad

Informantene har vi kalt *Frida* (19 år) og *Frank* (27 år). De var ukjente for hverandre da samtalen ble spilt inn. Opptakssituasjonen fant sted hjemme hos Frank. I det følgende vil vi argumentere for at Frank er en representant for det vi i modellen kaller L_Ø, mens Frida representerer R_Ø, som må kunne beskrives som et relativt nivellert talemål. Samtaleutdraget er gjengitt i appendiks.

Som vi var inne på i del 5, står Frank for en stor andel av eksempla på tradisjonelle dialekttrekk i Fredrikstad-materialet fra NDK. Når det gjelder *jamvektsmål*, kan vi i samtaleutdraget se både *a*- og *e*-endelser i infinitiv hos Frank: *jørra* (38)¹³, *fLøtte* (28), *ræise* (38). Ellers i samtalen har Frank minst 40 eksempler på *a*-infinitiv i jamvektsord, for eksempel *værra*, *kåmma*, *spella*, *lesa*. Frida har én litt uklar *a*-infinitiv i hele samtalen.

Tjukk l har de derimot begge to. I utdraget ser vi at Frank sier *fLøtte/-a* flere ganger, og *VaLer* (13) (øygruppa Hvaler). Andre steder i samtalen sier han også *soLa*, *bLåse*, *kLøppe*, *joL*, *a gåLe*. Frida har ikke *tjukk l* i dette utdraget, men ellers

¹³ Linjenummer fra samtaleutdraget i appendiks står her i parentes.

i samtalen sier hun for eksempel *skoLe* (og *skoorn*), *sjøL*, *fLere*, *fLesste*, *bLi(r)*, *fLinngk*, *fåLLk*, *gLa*, det vil si relativt frekvente ord som alle er fra norrøn *l*, og *BLå Gråtte*, *BLåmmsterøyhall'n* og *GLåmma*, som er lokale stedsnavn. På bakgrunn av dette er det grunn til å anta at tjukk *l* for både norrøn *l* og *rð* er en del av *Lø*, mens det i *Rø* kun er tjukk *l* for norrøn *l* i en del enkeltord og lokale egennavn.

Frank har også nokså gjennomført *førsteleddstrykk* i importord (ca. 2/3 av orda som er søkt opp, jf. del 5). Et eksempel i utdraget er *studdent* (25, 26); andre ord fra samtalen er *mussikk*, *mottivert*, *reggistrere*. Frida har ingen eksempler på trykk på førstestavelse i importord.

Når det gjelder *bøying med -ær/-ane*, så vi i del 5 at dette er bevart i middels grad i Østfold-materialet generelt, og at det ser ut til å være bedre bevart i substantiv enn i verb. Frank har mange eksempler på begge deler gjennom hele samtalen, og han bruker antakeligvis de tradisjonelle bøyingsmønstrene mest. I utdraget ser vi *likæ mæ* (7) (pres. 'liker meg'). Andre steder i samtalen sier han *dannæsær*, *trenær*, *havvnær* (pres. 'havner') og *visesanngær*, *kommpisær*, *festivalær*, *skoLane*, *lørdaskvellane* (ub. og b. pl.). Han ser også ut til å ha komparativbøying med *-ære* (*billiære*, *dåLiære*). Frida har ingen eksempler på disse bøyingsformene. Det er få eksempler på (potensielle) hunkjønnsord i hele samtalen, så det er vanskelig å si noe om hvordan det står til med *genussystemet*. Et illustrerende eksempel kan likevel være at Frida fire ganger sier *tid'n* med *-en*, men *russetia* med *-a*. (Frida sier også *en linnje*, *linnja*, *meninga*. Frank sier blant annet *ei uke*, *uka*, *æi* (eller *e?*) *lita sånn vik*, *en ræining*, *en gokjenning*.)

Går vi over til *adverb*, har vi allerede sett i del 5 at Frank bruker den tradisjonelle forma *bara* ('bare'), og dette gjør han nesten helt gjennomgående. Når det gjelder nektingsforma *ente* ('ikke'), er denne også godt bevart hos Frank, men bare i den klitiske forma '*nte* og primært ved *grammatiske* verb (*er*, *var*, *har*, *blir*, *bør*, *gjør*). Han bruker det kun ved to leksikalske verb i hele samtalen: *nøttær* og *årrkær*. Dermed bruker Frank også formene *ikke* og *kke* i utstrakt grad, med alle typer verb. Eksempler i utdraget er *ær'nte* (9), *ha kke værert* (25) og *vill ikke fLotte* (28). Frida har ingen tilfeller av verken *bara* eller *ente/nte*, og særlig sistnevnte later til å ha en signaleffekt lokalt eller en sterk indekserende lokal verdi.

Pronomenformene ho (3. nom. sg.) og *dømm* (3. nom. pl.) ser ut til å være sentrale dialektmarkører i østfoldmål. I *tabell 1* viste vi frekvenstall for bruken av disse formene for alle åtte informanter fra Sør-Østfold. Som vi kan forvente, bruker Frank disse formene gjennomgående. Han bruker alltid *ho* (7 ganger) og så godt som alltid *dømm*. Frida har to treff på ortografisk form 'hun', og begge er transkribert som *ho/o* i lydner form, men når man går inn i korpuset og lytter til eksempla, er det umulig å høre om det er *ho* eller *hun* eller *hu* eller *o* eller *a* – det er noe midt i mellom, og bruken hennes peker i retning av hybridisering. Det samme gjelder delvis for Fridas *de/dem*. Av 20 treff på ortografisk form 'de' i subjektsposisjon er halvparten transkribert som *di* og halvparten som *dømm*. I en

god del av tilfella kan man høre om *m*-en er uttalt eller ikke, så det er klart at Frida har noe veksling her. Men det er for det meste umulig å avgjøre vokalkvaliteten i *m*-formene, altså om hun faktisk sier *dømm* eller *dem*. Dette kan også tolkes som hybridisering eller en nøytraliseringsstrategi.

I samtale med studenter og kollegaer blir både *ho* og *dømm* trukket fram som svært viktige dialekttrekk, en slags nødvendighet for å høre til innafor østfold-dialekten. Formene *ho* og *dømm* som subjektsform ser altså ut til å ha en positiv signaleffekt lokalt.

Både Frank og Frida bruker den såkalte *Østfold-l-en*. Variasjon i *l*-uttalen er ikke mulig å lese ut av transkripsjonen i korpuset, men dersom man går inn og lytter til samtaleutdraget, kan man høre den i *allti* (1 og 2) og *alldri* (23), i tillegg til andre steder i samtalen i ord som *Australia*, *alle* og *alder*. Det kan imidlertid høres ut som det er en kvalitativ forskjell på *l*-uttalen til disse to informantene.¹⁴

Det siste målmerket vi vil trekke fram fra denne samtalen, er den såkalte *kortvokalismen*. Også dette trekket har både Frank og Frida. Eksempler som kommer fram i utdraget, er *hitt* ('hit', 9), *sjønn* ('sjøen', 12) og *utte* ('ute', 22). Tilsvarende ordformer fra andre steder i samtalen er blant annet *ditt* ('dit') og *minne* ('mine'). Frank ser ut til å bruke dette språktrekket mer gjennomført enn Frida, men vi finner også mange eksempler hos henne.¹⁵

Oppsummert plasserer Frank og Frida seg innafor L_Ø og R_Ø slik det framstilles i *tabell 3* (jf. kategorisering av variablene i *tabell 2*).

Språktrekk	Frank L _Ø	Frida R _Ø
Jamvektsmål: <i>jørra, kamma, spella</i>	+	-
Tjukk l (retrofleks flapp): <i>skoLe, fLøtte, a gåLe</i>	+	+/-
Førsteleddstrykk: <i>studdent, mussikk</i>	+/-	-
Bøying med -ær: <i>kommpisær, dannsær</i>	+	-
Adv. <i>ente, bara</i> : <i>ær'nte, bør'nte</i>	+/-	-
Pron. fem. nom.: <i>ho</i>	+	(+)
Pron. 3. pl. nom.: <i>dømm</i>	+	+
'Østfold-l': <i>allti, alldri</i>	+	+
Kort vokalisme: <i>utte, hitt, sjønn</i>	+	+/-

Tabell 3: Frank og Fridas språktrekk for kategorisering i L_Ø og R_Ø

Selv om Frank befinner seg klart innafor L_Ø, er noen av de tradisjonelle trekkene delvis fraværende også hos han. Frida plasseres i R_Ø, men trekker også klart mot

¹⁴ Denne uttaleforskjellen er vanskelig å beskrive, og vi lurer på om det kan henge sammen med at Frank og Frida også har forskjellig *intonasjonsmønster*. Dette er noe som åpenbart kan fungere som et skille mellom L_Ø og R_Ø, og det er et klart behov for videre studier av intonasjonsvariasjonen i språkområdet.

¹⁵ NB: Frank snakker klart mer enn Frida (Frank: 5845 tegn ('tokens'), Frida: 4731 tegn). Frida har mange flere ikke-replikker ('feedback') (f.eks. *ja* = Frank 181, Frida 269. *mm* = Frank 1, Frida 39).

H, som ikke er så mye omtalt her, men som vi i denne sammenhengen regner som ‘osloliknende uten lokale innslag’ (jf. f.eks. Stjernholm 2013).

Siden Frank og Frida er oppvokst i nærheten av hverandre, og åpenbart har språkssystem som delvis overlapper hverandre, kunne man forvente at de ville akkomodere en del til hverandre i samtalen. Det er likevel lite som tyder på at de gjør det. De er vennlig innstilt til hverandre, men det at de velger å tilpasse seg såpass lite til hverandre, tolkes som et viktig funn i materialet. Vi oppfatter at den manglende akkomodasjonen tjener en spesifikk sosial hensikt i samtalen, og at denne hensikten muligens er å markere det som kan kalles en *patriotisk tilhørighet* kontra å signalisere *avstand* fra denne. Den manglende akkomodasjonen peker i retning av en sosial og språklig avstand som markerer deres plass i den lokale sosiale strukturen. Frank og Frida bruker samtalen til å produsere henholdsvis en lokal, eller autentisk, og en mer ikke-lokal, eller nøytral, identitet. Dette kan tolkes i lys av det Woolard (2016) kaller en *autentisitetssideologi*, der Franks autentisitet befestes av hans mange lokale språkvalg, mens Frida er mer *nøytral*. Frida markerer større avstand til det lokale, men bruker likevel lokale trekk, og funksjonen til disse i samtalen blir å vise at også hun har kontroll på de lokale kodene. Samtidig viser hun tydelig at hun også er orientert mot noe annet. Nøytralitetsstrategien hennes virker som den skal; den markerer avstand til Franks patriotiske orientering, men hun viser likevel sin rettmessige plass i det lokale, og må derfor oppfattes av Frank som en legitim deltaker i det lokale praksisfellesskapet.

I lys av dette tolker vi det slik at de lokale formene som Frida bruker, som “Østfold-l”, er språktrekk som oppfattes som relativt nøytrale lokalt. Det at denne l-en også ser ut til å spre seg over større deler av østlandsområdet (Svendsen 2012), tyder på at dette er et trekk med en betydelig geografisk rekkevidde. Det at den sprer seg i Oslo, gjør at vi vil foreslå at denne også kan inkluderes i H, muligens i en yngre H, det vil si H brukt av yngre talere (jf. *tabell 2*).

Videre tyder bruken av kortvokalisme hos begge to på at også dette er et relativt nøytralt språktrekk lokalt, i hvert fall for de grammatiske orda (possessiv, adverb) som Frida bruker. Dette står i kontrast til for eksempel *ente*, som hun aldri bruker, og som antakelig har en mye sterkere L-valør. Kortvokalismen kan kanskje være et mer umarkert språktrekk lokalt, og derfor heller ikke positivt markert slik hunkjønnspronomenet *ho* ser ut til å være.

7 Diskusjon og avslutning

Vi innleda artikkelen med et sitat fra Andersen (1978:273) om at det er vanskelig for østfoldinger å være stolt av talemålet sitt, et utsagn som delvis kan sies å videreføres av studentene våre (del 4), og vi har hevda at denne måten å forholde seg til østfoldmålet på, illustrerer den tette forbindelsen som det er mellom språk og ideologi i dette området. Blommaert (2010:137) framhever det historiske

aspektet i maktfordeling, hierarkisering, autorisering og normdanning (*power, hierarchy, authority, normativity*), og i del 4 argumenterer vi for at den språk-ideologiske situasjonen i Østfold blant annet kan forstås i lys av historiske forhold som går lengre tilbake enn til industrialiseringa av området, og som siden er videreført gjennom den sosiale strukturen som industrien førte med seg. Avstanden mellom høy og lav i Østfold er altså en sosial struktur som ser ut til å stadig bli fornya og videreført, selv om rammene for den endres. Vi argumenterer for at tilstedeværelsen av embetsmenn i dansketida er en situasjon som kan ha likhetstrekk med kolonisering, og deretter at stadig nye grupper har inntatt posisjonen som sosial elite i området. Et fellestrekk for disse gruppene er at de i stor grad har kommet utenfra og ikke var lokale representanter. Når industrien kommer til regionen, endrer det den sosiale strukturen, men denne gangen i retning av et klassesamfunn. I tillegg urbaniseres deler av området og preges av mye (inn)flytting og innvandring. Historier som dette, som på et vis kan sies å være prega av både språklig og sosial fragmentering, har ikke vært vektlagt i en (språk)historisk forskningstradisjon. Dessuten er Østfolds beliggenhet i semi-periferien til Oslo en faktor som bidrar til et språklig og ideologisk press på regionen, i form av tett tilknytning til landets kulturelle maktsentrum på bekostning av lokal kultur, og spesielt stor språklig påvirkning, gjerne med nivellering av lokalt talemål som resultat.

Når det gjelder forskningsspørsmål nummer to, har vi brukt data fra målepunkta Aremark og Fredrikstad for å identifisere hvilke lokale historiske dialekttrekk som er i bruk i området i dag. Vi mener denne redegjørelsen er viktig for å forstå hvilke lokale språktrekk som er tilgjengelig i det vi beskriver som en pott av trekk fra en større del av det sørøstlige Østlandet som talerne i Østfold kan velge fra.

For det siste forskningsspørsmålet går vi inn i hvordan ideologi og språklig form kommer til uttrykk i én samtale mellom to unge mennesker fra Fredrikstad. Her ser vi på hvordan *Frank* og *Frida* velger trekk fra den språklige potten de har tilgjengelig, og samtalen viser at de velger veldig forskjellig. Vi tolker også praksisen til Frank og Frida i lys av slik vi oppfatter situasjonen som bosatt og arbeidende i regionen, og et del svar på forskningsspørsmål 3 gis ved å presentere en modell der vi deler talerne i Østfold i fire kategorier. Den første av disse kategoriene er L_{\emptyset} , som representerer et ganske tradisjonelt østfoldmål, og som vi tolker som et uttrykk for det Woolard (2016) kaller en autentisitetsideologi, og vi mener at Frank kan tjene som en representant for denne kategorien. Videre mener vi det kan beskrives en kategori R_{\emptyset} , som er et ganske nivellert østfoldmål med intonasjonsmønster som ligner yngre, urbant oslomål, men der det fortsatt er en del lokale trekk i bruk. Frida plasseres her, og hennes språklige valg tolkes som et uttrykk for det Woolard (2016) kaller en nøytralitetsideologi. Samtidig oppfatter vi at mange østfoldinger snakker et helt nivellert talemål, kalt H her. H er ikke beskrevet ytterligere i denne artikkelen, men regnes som østlandsk

talemål med en større geografisk rekkevidde, her forstått som uten lokale trekk fra Østfold. Muligens er det talerne av et slikt talemål som burde vært plassert innafor nøytralitetsideologien, siden nøytrale varieteter gjerne forbindes med en ikke-lokal offentlighet som alle i utgangspunktet kan ta del i. Vi er likevel av den oppfatning at dersom Frida hadde snakka H, hadde det trolig *ikke* blitt oppfatta som nøytralt av Frank i den aktuelle samtalesituasjonen, men antakelig som svært avstandstakende. Den ene studentteksten som presenteres i del 4, beskriver situasjonen i Østfold som diglossisk, og mange av (lærer)studentene våre forteller at de føler de ikke kan bruke østfoldmål i klasserommet. Vi tror likevel at et skifte fra hjemmespråk til skolespråk i mange tilfeller beskrives bedre som et skifte fra Lø til Rø enn fra Lø til H. Dette må i tilfelle regnes som en svakere diglossi enn den som er beskrevet i mer klassiske tilfeller av kolonisering. Mufwene (2001:12) understreker at alle kontaktsituasjoner medfører restrukturering, og i dette området har det vært svært mye språkkontakt. Den fjerde kategorien i modellen vår kan også ses i forlengelse av dette, men dreier seg om nyere språkkontakt. Det er fortsatt stor innvandring til Østfold, og vi har sett Woolard (2016) si at det kan være vanskelig for nye talere å finne plass i et sterkt lokalt forankra talemål, men per i dag vet vi lite om hvordan nye talere av norsk navigerer i dette landskapet.

Helt til slutt må vi også påpeke at vi forutsetter både inter- og intraindividuell variasjon mellom disse foreslåtte kategoriene.

Referanser

- Agha, A. 2006. *Language and Social Relations*. New York: Cambridge University Press.
- Andersen, B.A. 1978. Utsyn over måla i Østfold. I N.E. Øy (red.), *Østfold*. Oslo: Gyldendal, 273–296.
- Bjørnemyr, T. 1985. “*Jæ syns sasjbårdialektä ær så støgg jæ se*”. *En sosiolingvistisk analyse av talemålet i Sarpsborg*. Hovedoppgave. Universitetet i Oslo.
- Blommaert, J. 2010. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511845307>
- Bucholtz, M. & Hall, K. 2005. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies*, 7(4&5), 585–614. <https://doi.org/10.1177/1461445605054407>
- Busterud, G., Lohndal, T., Rodina, Y. & Westergaard, M. 2019. The loss of feminine gender in Norwegian: a dialect comparison. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics*, 22, 141–167. <https://doi.org/10.1007/s10828-019-09108-7>
- Chambers, J.K. & Trudgill, P. 1998. *Dialectology*. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cornips, L., de Rooij, V., & Stengs, I. 2017. Carnavalesque language use and the construction of local identities: A plea for languageculture as a field of

- research. *Jahrbuch für Europäische Ethnologie Dritte Folge 2017(12)*, 61–89. https://doi.org/10.30965/9783657788750_006
- Duranti, A. 1997. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eliassen, S.G. 1997. *Herregårder i Østfold*. Rakkestad: Valdisholm Forlag.
- Gal, S. 2012. Sociolinguistic regimes and the management of “diversity”. I A. Duchêne & M. Heller (red.), *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. New York: Routledge, 22–42. <https://doi.org/10.4324/9780203155868>
- Garrett, P.B. 2011. Language Socialization and Language Shift. I A. Duranti, E. Ochs & B.B. Schieffelin (red.), *The Handbook of Language Socialization*. Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 515–535. <https://doi.org/10.1002/9781444342901.ch22>
- Grønneberg, A. 2013, 1. mars. Fredrikstaddialekta er Norges styggeste. *Dagbladet*. Henta fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/fredrikstad-dialekta-er-norges-styggeste/62856228>
- Hoff, I. 1948. *Skjetvemålet. Utsyn over lydvoeksteren i målet i Skiptvet i Østfold i jamføring med andre østfoldske mål*. Oslo: Det Norske videnskapsakademi.
- Hult, I.E. 2008. *Språk og lokal tilhørighet. Om talemålsutviklinga hos ungdom i Halden*. Masteroppgave. Universitetet i Agder.
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet. 2019. Innvandrerbefolkningen i Norge. Henta 19. juni 2019 fra: <https://www.indi.no/om-integrering-i-norge/innvandrere-og-integrering/innvandrerbefolkningen-i-norge/>
- Imrik, V. 2011. “Jæ bruker’n når jæ trenger’n”. *Dialekt blant noen utvalgte ungdommer i Plankebyen Fredrikstad*. Masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Jahr, E.H. 2011. Dialektologi som nasjonsbygging. Til diskusjonen om ‘nynorsk språkforskning’. I L.E. Edlund, L. Elmevik & M. Reinhammar (red.), *Studier i dialektologi og sociolingvistik. Föredrag vid Nionde nordiska dialektolog-konferensen i Uppsala 18–20 augusti 2010*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, 159–168.
- Jahr, E.H., Nedrelid, G. & Nielsen, M.Aa. 2016. *Språkhistorieskriving og språk-ideologi. Eit utval norske språkhistorikarar*. Oslo: Novus.
- Johannessen, J.B. 2016. Oslo-språket de siste to hundre år. I H. Sandøy (red.), *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus, 269–300.
- Johannessen, J.B., Priestley, J., Hagen, K., Åfarli, T.A. & Vangsnes, Ø.A. 2009. The Nordic Dialect Corpus – an Advanced Research Tool. I K. Jokinen & E. Bick (red.), *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series Volume 4*. <http://tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/>
- Larsen, A.B. 1907. *Kristiania bymål. Vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania: Cammermeyer.

- Lund, C. 2006. “Vi sier ikke Freksta, vi sier Freiksta”. *En variasjons- og endringsstudie av bymålet i Fredrikstad*. Masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Lundebj, E. 1995. *Østfoldmål*. Gressvik: Østfold Mållag.
- Lødrup, H. 2011. Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *Maal og Minne* 103(2), 120–136.
- Mathisen, M. 2016. *En sosiolingvistisk undersøkelse av språktrekk og språkholdninger blant ungdom i Fredrikstad*. Masteroppgave. Høgskolen i Sørøst-Norge.
- Mufwene, S.S. 2001. *The Ecology of Language Evolution*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511612862>
- Myhre, J.E. 2015, 25. november. Et egalitært samfunn? I *Norgeshistorie.no*. Henta fra:
www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/mennesker/1401-et-egalitert-samfunn.html
- Mæhlum, B. 2009. Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 27(1), 7–26.
- Mæhlum, B. & Røyneland, U. 2012. *Det norske dialektlandskapet. Innføring i studiet av dialekter*. Trondheim og Oslo: Cappelen Damm.
- Neteland, R. 2013. Industristedtalemål og dialektendring. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 31(1), 76–97.
- NRK. 2013. *Dialektriket*. Henta fra: <https://tv.nrk.no/serie/dialektriket>
- Rodina, Y. & Westergaard, M. 2015. Grammatical gender in Norwegian: Language acquisition and language change. *Journal of Germanic Linguistics*, 27(2), 145–187. <https://doi.org/10.1017/S1470542714000245>
- Ross, H. 1900. “Lister”. *Causerier, eller, om man vil, foredrag holdt i Private Liberale Klub i vinteren 1897 og senere andensteds*. Kristiania: I commision hos Olaf Norli.
- Silverstein, M. 1985. Language and the culture of gender: At the intersection of structure, usage, and ideology. I E. Mertz & R.J. Parmentier (red.), *Semiotic Mediation: Sociocultural and Psychological Perspectives*. Orlando, FL: Academic Press, 219–59.
- Skjekkeland, M. 2005. *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. 2019. Tettsteders befolkning og areal. Henta fra: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/befsett>
- Stjernholm, K. 2013. *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo.
- Stjernholm, K. 2019. Variasjon som virkemiddel – hiphop, språkvalg og identitetskonstruksjon i Oslo. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 37(1), 25–57.
- Strømshaug, K. 1995. *Mål i Østfold*. Universitetet i Oslo: Avdeling for målføregranskning.

- Svendsen, B.A. 2012. Et språklig bakholdangrep? “Østfold-l-ens” inntog i Oslo. I U. Røyneland, & H.O. Enger (red.), *Fra holtijaR til holting. Språkhistoriske og språksosiologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*. Oslo: Novus, 315–331.
- Svendsen, Å. 2004. *Fylke i grenseland*. Bind 4 i *Østfolds historie*. Østfold fylkeskommune.
- Søfteland, Å. & Borthen, K. 2018. “Æ e trønder, æ, sjø!” Den pragmatiske partikkelen *sjø* i midt-norske dialekter. *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 36(2), 249–280.
- Sørensen, M. 1998. *Vi snakkæ’ke dialekt i Moss! En sociolingvistisk undersøkelse av språkvaner hos mossinger*. Hovedoppgave. Universitetet i Bergen.
- Theil Endresen, R. 1990. Vikværsk – målet i Østfold, Vestfold, Grenland og Nedre Buskerud. I E.H. Jahr (red.), *Den store dialektboka*. Oslo: Novus, 89–99.
- Thorsnæs, G. 2017, 15. mars. Østfold – befolkning. I *Store norske leksikon*. Henta fra: https://snl.no/Østfold_-_befolkning
- Trudgill, P. 2002. *Sociolinguistic Variation and Change*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Woolard, K.A. 1998. Introduction: Language Ideology as a field of inquiry. I B.B. Schieffelin, K.A. Woolard & P.V. Kroskrity (red.), *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York: Oxford University Press, 3–47.
- Woolard, K.A. 2008. Why *dat* now?: Linguistic-anthropological contributions to the explanation of sociolinguistic icons and change. *Journal of Sociolinguistics*, 12(4), 432–452. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00375.x>
- Woolard, K.A. 2016. *Singular and plural. Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. New York: Oxford University Press. <https://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190258610.001.0001>
- Wortham, S. 2008. Linguistic anthropology of education. *Annual Review of Anthropology*, 37(1), 37–51. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.36.081406.094401>
- Østfold fylkeskommune. 2016. Henta fra: <https://www.ostfoldfk.no/>

Appendiks: Samtalen mellom Frida og Frank fra Fredrikstad

- 1 **Frida:** har du allti bodd hær? fårr å ta no
2 **Frank:** ja (.) allti bodd i Fre'iksta (.) jæ æ Freddriksta-gutt
3 **Frida:** Kråkerøy?
4 **Frank:** næi ikke Kråkerøy føtt å åppvåkkst i byn
5 **Frida:** å?
6 **Frank:** Trara (.) dær æ jæ fra (.) å nå ha jæ fLøtta hitt te Kråkerøy å de ær
7 trivveli hæ på Kråkerøy (.) ha båt å likæ mæ
8 **Frida:** lanngt ut på Kråkerøya
9 **Frank:** de ær'nte lanngt ut hitt
10 **Frida:** jo [latter] jæ synns de
11 **Frank:** næi ji dæ de æ femm minutter i bil så æ ru i byn (.) de såmm æ fint
12 me å bo hær hæ ha jæ (.) båt plass båt'n ve sjønn (.) skævven rett
13 i nærhet'n (.) kært væi te VaLer
14 **Frida:** ja (.) kjemmpebra i såmmer
15 **Frank:** ja
16 **Frida:** ja (.) pærfekkt
17 **Frank:** kann kke fLøtte fra en sånn såmmerby vettu
18 **Frida:** m jo [latter] litt
19 **Frank:** næi
20 **Frida:** har du allti værert hær?
21 **Frank:** allti
22 **Frida:** åi ikke ett år utte en ganng
23 **Frank:** nikks (.) alldri bodd uttafårr Freddriksta
24 **Frida:** åi (.) de æ bra [latter]
25 **Frank:** ja (.) de (.) trivas hær jæ (.) jæ ha jo kke værert no studdent heller da
26 så de hadde jæ værert studdent så kannsje jæ hadde fLøtta litt menn
27 de (.) da kannsje jæ måtte ha fLøtta (.) menn ee (.) nå jæ ikke ha
28 mått så (.) vill ikke fLøtte hæffra
29 **Frida:** næi de æ jo fint menn jæi jæ æ læi [latter]
30 **Frank:** læi Freddriksta?
31 **Frida:** ja jæ ska ut [latter]
32 **Frank:** næi kann kke fLøtte hæffra (.) utt å studere å så te bake ijenn eller ee
33 borrt fra Freddriksta?
34 **Frida:** nja føssjt borrt å så litt borrt till å så kannsje studere borrt å så
35 kannsje kåmme tibake
36 (.) vet ikke
37 **Frank:** ja du vi fLøtte vi du ett år utt a Nårrge kannsje å du da elle (.) utt å
38 jørra no s- ja (.) ræise elle jåbbe me ett ell aant me
39 **Frida:** (.) ja (.) appsålutt (.) mm
40 **Frank:** ja
41 **Frida:** ræise
42 **Frank:** ræise ett år (.) ja
43 **Frida:** ja ell no sånnt (.) elle studere

English title and abstract

Language variation in South-Østfold. Ideology, language and practice.

This article presents a linguistic anthropological analysis of the linguistic situation in the south-eastern parts of the Norwegian county of Østfold. The analysis takes Silverstein's (1985) 'total linguistic fact' as its point of departure and encompasses the relationship between language ideology, linguistic form and linguistic interaction/practice. The data include conversational material from the Nordic Dialect Corpus (NDC), texts written by students in teacher education, as well as our own experiences as newcomers to the area. We argue that Østfold's history plays a central role in the ideological climate/debate that surrounds the local variety. The early and heavy industrialization in the area resulted in a strongly class-based society (Svendsen 2004:465). We claim that this social structure can be considered as a continuation of the society that existed before the area was industrialized. The industrialization also led to immigration and urbanization. These societal relations are regarded as the start of a linguistic development characterized by high levels of dialect contact and an apparent divide between local and supra-local varieties. We interpret this in light of Woolard's (2016) argument that there are two competing linguistic ideological directions in Western societies: an 'ideology of authenticity' and an 'ideology of anonymity'. We also present a model for dividing the linguistic landscape into four components, and we analyze a conversation with two young, local speakers according to this model.

Keywords: ideology, linguistic practices, linguistic anthropology, Østfold, spoken language corpus, total linguistic fact.

Karine Stjernholm
Førsteamanuensis

Avdeling for lærerutdanning
Høgskolen i Østfold
karine.stjernholm@hiof.no

Åshild Sjøfteland
Førsteamanuensis

Avdeling for lærerutdanning
Høgskolen i Østfold
ashild.softeland@hiof.no